

MONOPOLLÜ REKABET MODELİNDE TUTARLILIK SORUNU

Doç. Dr. Lâle DAVUT*

I- GİRİŞ

E. Chamberlin'in monopollü rekabet modeli gerçek hayata uygun bir piyasa modeli geliştirmek iddiası ile ortaya atılmış olmakla beraber, hedeflediği noktaya uzak düştüğü doğrultusunda eleştiriler almıştır.

Bu makalede Chamberlin'in monopollü rekabet modelini içsel tutarlılık açısından değerlendiren eleştiriler esas alınacaktır. Bu eleştiriler içinde H. Demsetz'in öne sürdüğü bir eleştiri Demsetz - Barzel - Schmalensee arasında bir tartışmaya yol açmıştır. Makalenin II. ve III. Bölümlerinde bu tartışma açıklanacak, IV. Bölümde ise değerlendirme yer alacaktır.

Chamberlin'in monopollü rekabet modelinde "aynılık" ve "simetri" varsayımları yer almaktadır¹. Aynılık varsayımı, ürün grubundaki tüm firmaların aynı talep ve maliyet eğrileri ile karşı karşıya olmasını ifade etmektedir (Chamberlin, 1948: 82). Stigler, ürün farklılaşması söz konusu olduğunda aynılık varsayımının bir tutarsızlık yarattığını, bu varsayımla Chamberlin'in zımnen homojen ürünlerden oluşmuş bir ürün grubu tanımladığını belirtmiştir (Stigler, 1968: 313). Chamberlin'in tam bilgi varsayımı da dikkate alındığında (Chamberlin, 1948: 73) homojen ürün ve tam bilgi koşullarında her firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisinin sonsuz esneklikte olması gerekir. Oysa monopollü rekabette her firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisi negatif eğimlidir.

Simetri varsayımı, ürün grubundaki bir firmanın fiyat değiştirmesinin etkilerinin ürün grubundaki tüm firmalara yayılacağını ve çok sayıda firma olması nedeniyle de tek bir rakip firma üzerindeki etkinin ihmal edilebilir olacağını ifade etmektedir (Chamberlin, 1948: 83). Simetri varsayımı ile firmalararası rekabetin simetrik olduğu kabul edilmektedir. Oysa ürün grubundaki farklılaştırılmış ürün yelpazesi düşünüldüğünde, bir uçta yer alan ürünle diğer uçta yer alan ürün arasındaki ikame edilebilirlik, ürün yelpazesinde birbirine yakın ürünler arasındaki ikame edilebilirlikten farklıdır (Eaton ve Lipsey, 1989: 763-4). Bu durum göz önüne alındığında, farklılaştırılmış ürünlerin üretildiği bir piyasada rekabetin simetrik değil, lokalize olması

* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ "uniformity and symmetry assumptions" karşılığında kullanılmıştır.

sonucu doğabilir. Simetri varsayımı kaldırıldığı zaman karşımıza oligopol modeli çıkacaktır (Stigler, 1968: 314).

Chamberlin modelinde ürün grubuna yeni firma girişinin ele alınışı da bir tutarsızlık yaratmaktadır. Yeni irma girişi, mevcut firmaların alıcılarının simetrik bir şekilde yeni giren firmanın ürününe çekilmesi olarak ele alınmaktadır. Ölçek ekonomilerine yol açan, firmanın üretim haddinden bağımsız maliyetler yoksa bu tür girişin sonucunun tam rekabete çok benzeyen bir durum olacağı ve bu durumun Chamberlin'in açıklamaya çalıştığı durumdan çok farklı olduğu ileri sürülmektedir (Krouse, 1990: 132-3).

Monopollü rekabet modelinde ürün grubunun sınırlarının çizilmesi de bir güçlük yaratmaktadır ve grup kavramının berraklıktan uzak olması eleştiri konusudur. Modelin monopol modelinden farkının grup dengesine ilişkin açıklamalar içermesi olduğu ve bu açıklamalardaki başarısızlığı nedeniyle de monopol modelinden farklı bir yanı bulunmadığı ileri sürülmektedir (Stigler, 1968: 317).

Monopollü rekabet modelinde büyük grup analizinde üç temel varsayım; ürün farklılaştırması, firma sayısının çokluğu ve giriş serbestliği varsayımlarıdır. Ürün farklılaştırmasının giriş engeli yaratan bir unsur olması nedeniyle bu üç varsayım arasında da bir tutarsızlık olduğu ileri sürülmektedir (Demsetz, 1972: 593; Telser, 1968: 313).

Belirttiğimiz eleştiriler Chamberlin'in monopollü rekabet modelindeki içsel tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. H. Demsetz, tutarsızlıkları dikkate alıp değerlendirerek monopollü rekabet modelinin tam rekabet modeline önemli bir yenilik getirmediğini ileri sürmüştür. Bu görüşü ileri sürerken de monopollü rekabet modelinde uzun dönem dengesine ilişkin bir sonuca, denge noktasında firmanın optimumundan küçük tesisle çalışması durumuna dikkatleri çekmiştir. Bu konuda bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bu tartışma, Demsetz'in vurguladığı turarlılık sorunundan ziyade, monopollü rekabet modelinin uzun dönem denge sonuçlarından bir tanesi etrafında gelişmiştir. Böylece, tartışmanın tarafları arasında tartışılan konuların önem derecesine göre sıralanmasına ilişkin zımni bir görüş ayrılığı olduğu görülmektedir. Bu husus, geçmişte kalmış olan bu tartışmanın değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

II- DEMSETZ ARGÜMANI

Monopollü rekabet modelinin varsayımları altında büyük grup analizinde, uzun dönem dengesinin firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin alçalmakta olduğu bölgede gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Bu hususun ispatı şu şekilde sunulmaktadır (Demsetz, 1964: 624):

$$(1) \text{ Toplam hasılat} = R = R(q, \text{dic}), \quad \text{Toplam maliyet} = C = C(q, \text{dic})$$

$$q = \text{miktar}$$

$$\text{dic} = \text{talebi artırıcı tüm maliyetler (reklam, kalite vb. ile ilgili maliyetler)}$$

$$(2) \text{ Ortalama hasılat} = R/q \quad \text{Ortalama maliyet} = C/q$$

Alt sembolleri kısmi türevi göstermek üzere kullanarak kâr maksimizasyonu ile ilgili aşağıdaki şartları yazabiliriz:

$$(3) R_q = C_q, \quad R_{dic} = C_{dic}$$

Sıfır kâr denge durumunda:

$$(4) R = C \text{ veya } R/q = C/q$$

(3) no'lu denklemin ilk kısmını açarak yazarsak:

$$(5) R_q = R/q + q (R/q)_q = C/q + q (C/q)_q = C_q$$

$$(6) (R/q)_q = (C/q)_q < 0$$

Talep eğrisi negatif eğimli olduğu için sıfır kâr denge durumu ortalama maliyet eğrisinin alçalmakta olduğu bölgede gerçekleşmektedir.

Bu ispatta Demsetz'e göre önemli bir eksiklik vardır: Burada ortalama maliyet ve ortalama hasılatı etkileyen miktar dışındaki tüm unsurlar kârı maksimize eden düzeylerinde sabit tutulmaktadır. Oysa, uzun dönem ortalama maliyet eğrisi bütün inputların miktarının optimal şekilde değiştirilmesi esasına göre elde edilmektedir. Bu nedenle kısmi türeve değil toplam türeve dayalı bir ispat gerekir. Toplam türevi () işareti ile göstererek ve ortalamaları * ile işaretleyerek Demsetz denge şartını şöyle ifade etmektedir ve açıklamaktadır (Demsetz, 1964):

$$(1^*) R/q = R^*(q, dic) \text{ ve } C/q = C^*(q, dic)$$

$$(2^*) (R/q)' = R_q^* + R_{dic}^*(dic)' \text{ ve } (C/q)' = C_q^* + C_{dic}^*(dic)'$$

Daha önceki ispat sadece R_q^* ve C_q^* terimlerinin negatif olduğunu göstermektedir. Oysa, R_{dic}^* ve C_{dic}^* pozitifdir ve $(dic)'$ teriminin bazı output düzeylerinde pozitif olması kabul edilebilir, makul bir durumu ifade eder. Bu durumda $(R/q)'$ ve $(C/q)'$ terimlerinin negatif olması sadece R_q^* ve C_q^* terimlerinin negatif olmasıyla ispatlanamaz. $(dic)'$ teriminin belli bir output aralığında pozitif olması ise makul bir kabuldür zira bir satıcı fiyatta yeterli bir artış sağlamak koşuluyla daha büyük üretim haddi için dic kapsamına giren harcama haddini artırabilir.

Chamberlin'e göre, R_q^* negatif olduğundan C_q^* negatiftir. Ancak satıcı talebi artırıcı harcamaları değiştirerek talep eğrisini kaydırabilir ve bu durumda daha yüksek miktarda output sattığında fiyatın düşmesi gerekmez. R_q^* teriminin mutlak değeri $R_{dic}^*(dic)'$ teriminin değerine eşit veya ondan küçük ise karşımıza bu durum çıkar. Denge output düzeyinde ise, R_q^* ve $R_{dic}^*(dic)'$ terimlerinin mutlak değeri birbirine eşit olabilir. Bu durumda "kârı maksimize eden fiyat patikasının" eğimi denge output düzeyinde sıfır olur. Denge durumunda sıfır kâr söz konusu olduğuna göre, denge durumunda "değişen dic miktarı içeren maliyet eğrisinin" eğimi de sıfır olacaktır. Böylece Demsetz'e göre, uzun dönem dengesinin firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşmesi monopollü rekabet modeliyle bağdaşan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır (Demsetz, 1959, 1964).

Burada, "kârı maksimize eden fiyat patikası" ve "değişen dic miktarlarını kapsayan ortalama maliyet eğrisi" terimleri Demsetz argümanında kilit terimler olduğu için açıklanmalarında yarar vardır:

Chamberlin'in monopollü rekabet modelinde büyük grup analizinde denge durumunu açıklarken kullanılan üç tane maliyet eğrisi vardır: ortalama üretim maliyeti eğrisi, satışla ilgili maliyetler sabit kabul edilerek oluşturulan üretim + satış maliyeti eğrisi, fiyat sabit ve satışla ilgili maliyetler değişken kabul edilerek oluşturulan ortalama üretim + satış maliyetleri eğrisi. Bu eğriler ya fiyatın ya da satışla ilgili maliyetlerin sabit tutulduğu varsayılarak elde edilmektedir. Bu nedenle bu eğrilerin hiçbiri Demsetz'e göre gerçek maliyet genişleme patikası vermemektedir; fiyat ve satış maliyetlerinin (dic) optimal olarak değiştirilebildiği durumu yansıtan ortalama maliyet eğrisi (ATC) gerçekte kullanılması gereken eğridir (Demsetz, 1964: 627-8).

Benzer şekilde, Chamberlin'in monopollü rekabet modelinde kullanılan talep eğrisi, satışla ilgili maliyetler sabit kabul edilerek çizilmiş bir eğridir. Oysa firma için hem fiyat, hem de satışla ilgili maliyetler karar değişkenleridir. Bu durumda her bir üretim miktarı için fiyat - satışla ilgili maliyetlerin optimal bileşimi söz konusu olacaktır. Burada Demsetz, belli bir output düzeyinde mümkün olan her farklı fiyat düzeyi ile ilişkili olarak satışla ilgili maliyetlerin minimum düzeyinin bulunacağını belirtmekte ve fiyat yükseldikçe satışla ilgili maliyetlerin de artacağını kabul etmektedir (Demsetz, 1959: 23-4): Belli bir üretim miktarı, örneğin Q_1 , için başlangıçta satışla ilgili maliyetlerde küçük bir artışla Q_1 'in satılabileceği fiyatta önemli bir yükselme sağlanabilmektedir. Ancak, satışı artırma faaliyetlerinde etkinliğin azalması nedeniyle belli bir noktadan sonra satışla ilgili maliyetlerde büyük bir artış fiyatta küçük ölçüde bir artış sağlayabilecektir. Böylece belli bir üretim düzeyi ele alındığında bu üretim düzeyi ile ilgili maliyetler ve fiyat arasında bir ikame söz konusudur. Bu durum gözönüne alınarak her üretim düzeyinde kâr maksimizasyonunu sağlayacak optimal fiyat - satışla ilgili maliyetler bileşimi ortaya çıkar ve bu yolla rasyonel karar almak üzere satıcı tarafından kullanılacak ortalama hasılat eğrisi elde edilir. Bu eğriye Demsetz MAR^2 adını vermektedir (Demsetz, 1959: 24). Eğer satışı artırma faaliyetlerinde etkinliğin önce arttığı sonra azaldığı aşamalar olduğu kabul edilirse MAR eğrisi önce artacak sonra azalacaktır. Şüphesiz MAR eğrisiyle bağlantılı bir marjinal hasılat eğrisi, MMR^3 , vardır ve MAR eğrisinin her noktasından bir geleneksel talep eğrisi geçmektedir çünkü geleneksel talep eğrisi satışla ilgili maliyetlerin veri bir düzeyi için çizilmektedir (Demsetz, 1959: 25-6). MAR eğrisi her output düzeyinde geleneksel talep eğrisine kıyasla üstün olan fiyat-satışla ilgili maliyetler bileşimlerini gösterecek şekilde çizilmiştir.

Demsetz, monopollü rekabette denge durumunu incelemek için uygun olan eğrilerin geleneksel talep eğrisi ve satışla ilgili maliyetleri sabit kabul ederek elde edilen ortalama üretim + satışla ilgili maliyetler eğrisi olmadığını savunmaktadır. Bunun yerine fiyat ve satışla ilgili maliyetlerin değiştirilebileceği kabul edilerek çizilen MAR ve ATC eğrilerinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. MAR eğrisi çan şeklinde, ATC eğrisi de U şeklindedir. Sıfır kâr denge durumu MAR ve ATC eğrilerinin teğet olduğu noktada gerçekleşecektir. Yeni firma girişinin eğrisiyle MAR eğrisi aşağıya doğru kayacak ve

² Mutatis mutandis average revenue curve

³ Mutatis mutandis marginal revenue curve

ATC eğrisine teğet olacaktır. Teğetliğin gerçekleştiği bu nokta, ATC eğrisinin minimum noktası olabileceği gibi alçaldığı veya yükseldiği bölgede de olabilir. Dengenin ATC eğrisinin alçaldığı veya yükseldiği bölgede gerçekleşmesi halinde de Demsetz, bir satıcının faaliyette bulunduğu tesis sayısını artırması veya firmanın birleşmesi gibi yollarla ATC'nin minimum noktasına doğru hareketin gerçekleşebileceğini belirtmektedir (Demsetz, 1959: 28-9).

Böylece Demsetz, monopollü rekabette büyük grup analizinde uzun dönem dengesinin mutlaka ortalama maliyet eğrisinin alçaldığı bölgede oluşması gerektiği sonucuna ulaşmaktadır. Bu sonuca ulaşırken önce ürün farklılaştırmasının kaynağının sadece reklâm olduğu durumu ele almış (Demsetz, 1959) ve sonra talebi artırıcı her türlü maliyet için sonucu genelleştirmiştir (Demsetz, 1964).

III- BARZEL VE SCHMALENSEE ARGÜMANLARI

Y. Barzel, Demsetz'in I. bölümünde özetlediğimiz görüşüne karşı çıkmaktadır. Barzel, kalite, promosyon vb. harcamaların fayda yaratıcı olduğu konusunda Demsetz ile hemfikir değildir. Ancak, fiyat ve miktar uygun şekilde ölçüldüğünde monopollü rekabette büyük grup analizinde uzun dönem dengesinin ortalama maliyet eğrisinin alçalmakta olduğu bölgede gerçekleşeceğini savunmaktadır (Barzel, 1970). Barzel, Demsetz'in analizinde ürünün kalitesiyle ilgili değişikliklerin uygun biçimde ele alınmamış olmasını çıkış noktası olarak alıyor ve R değişkeni ile ürünün kalitesini, tüketiciye yakınlığını ve benzeri hususları ifade ederek talep ve maliyet fonksiyonlarını bu değişkeni içerecek şekilde tanımlıyor (Barzel, 1970: 1145-6). Talep fonksiyonu $P^* = D(Q, R/Q)$ şeklinde ifade ediliyor. P^* gözlemlenen piyasa fiyatı değil, tüketici gözünde miktar-kalite paketinin reel fiyatını göstermektedir. Miktar arttıkça ve kalite iyileştikçe söz konusu paket büyüyecektir. Tüketici ancak birim fiyatı düşerse daha büyük bir paketi satın alacaktır. Kalite unsurunu sabit tutarsak geleneksel talep eğrisini elde ederiz ve $\partial P^*/\partial Q < 0$ 'dır. Miktarı sabit tutarsak $\partial P^*/\partial(R/Q) < 0$ 'dır. Yani, talep edilen kalite özelliği fiyat ile ters yönde ilişkilidir. Burada kalite iyileştikçe Q'nun her birimi için tüketicinin daha yüksek fiyat ödemeye istekli olmasından farklı bir durum söz konusu edilmektedir. P^* kalite ve miktar bileşiminin fiyat indeksidir ve toplam hasılatın kalite ve miktarın ağırlıklı ortalamasına bölünmesiyle elde edilir. Kalitede bir iyileşme talep eğrisi üzerinde hareket ederek bileşik malın daha büyük bir miktarına geçiştir ve toplam hasılat artabilir ama kalite - miktar ağırlıklı ortalaması daha fazla artacaktır (Barzel, 1970: 1146).

Ortalama maliyet Barzel argümanında miktar ve R/Q'nun fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Ortalama maliyet = $AC^* = f(Q, R/Q)$. Geleneksel ortalama maliyet eğrisi (AC) ile AC^* arasındaki ilişki, gözlemlenen piyasa fiyatı (P) ile P^* arasındaki ilişkiyle paralellik taşımaktadır. Barzel, monopollü rekabette büyük grup analizinde sıfır kâr ile denge noktasında bulunan firma açısından denge noktasının şu şartların eşanlı olarak gerçekleştiği bir durum olması gerektiğini belirtmektedir (Barzel, 1970: 1146): 1- ortalama maliyet ve ortalama hasılat R/Q sabit, Q değişken iken eşit olmalıdır. 2- ortalama maliyet ve ortalama hasılat R/Q değişken, Q sabit iken eşit olmalıdır. Denge noktasında üç boyutlu talep yüzeyi üç boyutlu maliyet yüzeyine teğet olmalıdır.

$\partial P^*/\partial(R/Q) < 0$ ve $\partial P^*/\partial Q < 0$ olduğu dikkate alınırsa;

$dP^* = (\partial P^*/\partial Q)dQ + [\partial P^*/\partial(R/Q)] d(R/Q) < 0$ 'dır. Kalite-miktar bileşimini ifade eden bileşik malın her iki boyutunda, yani hem kalite hem miktarda artış olduğunda talep

fonksiyonuna göre tüketici gözünde reel fiyatın düşmüş olduğu sonucu çıkarılacaktır. Bu özelliğin bir sonucu olarak denge noktasında doğru olarak ölçülmüş ortalama maliyet (AC*) azalmaktadır (Barzel, 1970: 1148). Denge noktasında fiyat marjinal maliyetten büyüktür ve bu eşitsizlik sadece miktar değil kalite boyutunda da geçerlidir. Pareto optimumunu sağlamak için sadece miktar değil, kalitenin de artırılması gerekmektedir (Barzel, 1970: 1148).

Barzel, monopollü rekabette uzun dönem dengesinin ortalama maliyet eğrisinin alçalmakta olduğu bölgede gerçekleşeceğini savunarak Demsetz'e karşı çıkmaktadır. Demsetz'in ulaştığı sonuçlardan bir tanesi de, ürün farklılaştırması söz konusu olduğunda refah iktisadî alanındaki analizlerde geleneksel talep eğrisini kullanmanın sakıncalı olduğudur (Demsetz, 1964: 639). Barzel bu görüşe de karşı çıkmakta ve bu durumda kalitenin sabit tutulduğu talep eğrisi veya fiyat ve miktarın kalite değişikliklerine göre uyarlandığı talep eğrisini kullanmanın uygun olduğunu belirtmektedir (Barzel, 1970: 1148). Demsetz'in argümanı tam rekabet ile monopollü rekabet arasında önemli bir fark olmadığıdır (Demsetz, 1968). Barzel bu görüşü de reddetmektedir zira bu görüşün monopollü rekabette uzun dönem dengesinin ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşebileceği iddiasına dayandığını belirtmektedir (Barzel, 1970: 1148).

Demsetz argümanına karşı çıkan bir başka iktisatçı Schmalensee'dir. Schmalensee, monopollü rekabette uzun dönem dengesinin firmanın ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşemeyeceğini savunmaktadır ve cebirsel bir modelle görüşünü şöyle savunmaktadır (Schmalensee, 1972: 586-8).

Tek ürün üreten ve kâr maksimizasyonunu amaçlayan firma için kâr maksimizasyonu şartları aşağıda tanımlanan semboller kullanılarak yazılabilir:

P = satış fiyatı

A = firmanın satın aldığı reklam mesajları

X = kalite indeksi

T = reklam mesajlarının fiyatı

C = üretim maliyeti = C(Q, X)

Q = satılan miktar = Q(P, A, X)

T'nin sabit olduğu varsayılmaktadır. Firma, P, A ve X'i kârı maksimize edecek şekilde seçecektir. Kâr denklemi:

$$(1) \Pi = PQ - C - AT$$

Monopollü rekabette uzun dönemde firma giriş çıkışları sonucu aşırı kâr ortadan kalkacaktır. Sıfır kâra ilişkin denge şartı:

$$(2) PQ - C - AT = 0$$

Alt semboller kısmi türevi göstermek üzere kullanarak kâr maksimizasyonu için birinci sıra koşullar aşağıdaki denklemlerle ifade edilebilir:

$$(3) \Pi_P = Q + PQ_P - C_Q Q_P = 0$$

$$(4a) A > 0 \text{ ise } \Pi_A = PQ_A - C_Q Q_A - T = 0$$

$$(4b) A = 0 \text{ ise } \Pi_A = PQ_A - C_Q Q_A - T < 0$$

$$(5) \Pi_X = PQ_X - C_Q Q_X - C_X = 0$$

Monopolllü rekabette uzun dönem dengesinde (2) – (5) no'lu denklemlerde ifade edilen şartlar gerçekleşecektir.

Diğer yandan ortalama maliyetin minimum olması için gerekli birinci sıra koşulları da belirtmekte yarar vardır.

ATC = ortalama toplam maliyet (Burada ortalama toplam maliyet, ortalama üretim maliyeti ile ortalama satışla ilgili maliyetler toplamıdır.)

$$(6) ATC = (C + AT) / Q$$

O_P sonlu iken ATC'nin minimuma ulaşması için gerekli birinci sıra koşullar:

$$(7) ATC_P = (1/Q^2) [QC_Q Q_P - (C + AT) Q_P] = 0$$

$$(8a) A > 0 \text{ ise } ATC_A = (1/Q^2) [Q(C_Q Q_A + T) - (C + AT) Q_A] = 0$$

$$(8b) A = 0 \text{ ise } ATC_A = (1/Q^2) [Q(C_Q Q_A + T) - (C + AT) Q_A] > 0$$

$$(9) ATC_X = (1/Q^2) [Q(C_Q Q_X + C_X) - (C + AT) Q_X] = 0$$

Schmalensee ATC'nin minimuma ulaşması için gerekli birinci sıra koşulların monopolllü rekabette uzun dönem denge durumunu ifade eden şartlarla bağdaşp bağdaşmadığını incelemektedir.

(4a) ve (2) no'lu denklemleri (8a) no'lu denklemde, (4b) ve (2) no'lu denklemleri (8b) no'lu denklemde kullanırsak:

$$A > \text{ ise } ATC_A = 0$$

$$A = 0 \text{ ise } ATC_A > 0$$

$$(5) \text{ ve } (2) \text{ no'lu denklemleri } (9) \text{ no'lu denklemde kullanırsak: } ATC_X = 0$$

Böylece fiyat veri iken firmanın uzun dönem dengesinin gerçekleşmesi için gerekli birinci sıra koşulların yerine gelmesi halinde ATC'nin A ve X'e göre minimize edilmesi için gerekli birinci sıra koşullar da sağlanmaktadır. Eğer ATC'nin minimize edilmesi için gerekli ikinci sıra koşullar da sağlanırsa, fiyat veri iken reklam ve kalitenin ATC'yi minimize edecek şekilde belirleneceği ve bu bağlamda reklam ve kalitenin etkin

olarak kullanılacağı söylenebilir. Bu noktada Schmalensee ve Demsetz, reklam ve kalitenin tam rekabet modelindeki olağan üretim faktörlerine ekonomik açıdan denk olduğu konusunda aynı görüş paylaşmaktadırlar (Demsetz 1968, Schmalensee, 1972: 588).

(2) ve (3) no'lu denklemi (7) no'lu denklemde kullandığımız zaman $ATC_p = 1$ sonucu elde edilir. ATC sadece Q kanalıyla P'ye bağlıdır. $ATC_p = ATC_Q Q_p = 1$ 'dir. Böylece $ATC_Q = 1/Q_p$ olmaktadır. Bu ise denge noktasında ortalama maliyet ve talep eğrilerinin teğet olduğunu, aynı eğime sahip olduklarını ifade eden şarttır. Q_p sonlu ise ATC_Q denge noktasında negatiftir. Eğer talep eğrisi sonsuz esnek olsaydı ATC_Q denge noktasında sıfır olurdu ve ikinci sıra koşulların sağlandığı varsayılırsa bu durumda ATC'nin minimum noktasında denge gerçekleşirdi. Ancak monopollü rekabette firmanın monopol gücü bulunmaktadır ve talep eğrisi negatif eğimlidir (Schmalensee, 1972: 588, 591).

Schmalensee ayrıca ortalama üretim maliyetinin monopollü rekabette uzun dönem dengesinde minimum olup olamayacağını da araştırmıştır. Ulaştığı sonuçlar şöyledir (Schmalensee, 1972: 591): Kalite değişikliği mümkün ise, monopollü rekabette uzun dönem dengesinde ortalama üretim maliyeti minimum düzeyde olamaz. Kalite değişikliği mümkün değilse, monopollü rekabette uzun dönem dengesinde ortalama üretim maliyeti ancak talebin reklam esnekliği bire eşit ise ve ikinci sıra koşullar sağlanmak kaydıyla minimize edilebilir. Kalite değişikliği mümkün ise; ancak denge kalite düzeyi veri iken ve talebin reklam esnekliği bire eşit ise, ortalama üretim maliyeti ikinci sıra koşulların sağlanması şartıyla minimum olabilir. Eğer denge durumunda reklam düzeyi sıfır ise, fiyat veri iken kalite düzeyi ortalama üretim maliyetini minimum kılacak düzeyde gerçekleşebilir.

Böylece Archibald'ın monopollü rekabette uzun dönem dengesinde ortalama üretim maliyetinin minimum olabileceği yolundaki görüşünün (Archibald, 1961: 19) hangi şartlarda doğru olabileceği Schmalensee tarafından ortaya konulmaktadır.

Barzel ve Schmalensee argümanlarındaki görüşler Demsetz tarafından cevaplandırılmıştır (Demsetz, 1972): Demsetz kalite değişikliğini ele alış tarzıyla ilgili Barzel eleştirisini haklı bulduğunu ve Schmalensee'nin matematiksel sunumunu kabul ettiğini belirtmekle beraber monopollü rekabet modelinde uzun dönem dengesinin firmanın uzun dönem ortalama maliyet eğrisinin alçalmakta olduğu bölgede gerçekleşmesi gerektirmediğini savunmaya devam etmektedir. Demsetz, monopollü rekabet modelinin monopol ve tam rekabet modellerine anlamlı bir katkısı olmadığını savunmaktadır.

Ancak burada Demsetz, görüşünü ortaya koyarken daha önceki çalışmalarda belirtmediği bazı kavramlar kullanmaktadır. Öncelikle, monopollü rekabet modelinin "içsel tutarsızlıkları" olarak adlandırdığı birbiriyle bağdaşmayan varsayımlara değinmektedir. Modelin dayandığı üç temel varsayım; giriş serbestliği, ürün farklılaştırması ve firma sayısının çok olmasıdır. Bu üç varsayım birbiriyle bağdaşmamaktadır. Ayrıca sözü edilen bu varsayımlarla iktisadi analizde temel alınan bazı varsayımlar (örneğin, tüketicilerin fayda maksimizasyonuna yönelik davrandığı varsayımı) arasında da tutarsızlık vardır. Bu durumu da Demsetz, monopollü rekabet modelinin "dışsal tutarsızlığı" olarak isimlendirmektedir (Demsetz: 1972: 594).

Chamberlin-Barzel-Schmalensee dengesi fayda maksimizasyonuna yönelik tüketici davranışları ile bağdaştırılabilir. Ancak bu durumda dengenin ilgili ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşmesi söz konusudur. Demsetz bu durumu şöyle açıklamaktadır (Demsetz, 1972: 594-6): Giriş serbestliği, firma sayısının çokluğu, ürün farklılaştırması varsayımlarını içsel tutarsızlığı görmezden gelerek kabul edelim ve ilaveten denge durumunda kârın sıfır olacağını kabul edelim. Ancak burada giriş serbestliği, Demsetz tarafından özel bir şekilde tanımlanmaktadır. Giriş serbestliği, belli bir ürünün alternatif çeşitlerini veya markasını üretmek konusunda hiçbir engel olmadığını belirtmektedir ve farklılaştırılmamış veya markasız bir ürünün herhangi bir miktarının da tam rekabet şartlarında satış yapan bir firmanın maliyetlerine eşit bir fiyatla pazarlanabileceğini ifade etmektedir. Burada kullanılan farklılaştırılmamış ürün kavramı netlikten uzaktır ve Demsetz kendisi de bu kavramla ilgili sorunlar olabileceğini kabul etmektedir (Demsetz, 1972: 594). Monopollü rekabet modelinde firmanın uzun dönem ortalama toplam maliyet (ortalama üretim + satışla ilgili maliyet) eğrisinin talep eğrisine teğet olduğu noktada gerçekleşen denge fiyatını P' ile gösterelim. P ise farklılaştırılmamış ürünün fiyatını belirtmektedir ve $P < P'$. Tüketiciler, daha düşük fiyata farklılaştırılmamış ürün almaları mümkün iken neden daha yüksek fiyata farklılaştırılmış ürün satın almaktadırlar? Eğer tüketiciler daha yüksek fiyata farklılaştırılmış ürün almaya istekli iseler bu durumun gerekçelendirilmesi gerekir. Demsetz'in sunduğu gerekçe şöyledir: Tüketiciler farklılaştırılmış ürün olarak, farklılaştırılmamış ürün satın almaları halinde ortaya çıkacak bazı maliyetlerden kurtulmuş olmaktadır. Bu nedenle farklılaştırılmamış ürün yerine daha yüksek fiyata farklılaştırılmış ürün almaya istekli olmaktadır. Burada sözü edilen maliyetler, ürünün kalitesinin tayin edilmesiyle veya markalı ürün kullanmak dışında bir yolla gösteriş tüketimi gerçekleştirmekle vb. ile ilgili olabilir. Tüketiciler bu tür maliyetleri farklılaştırılmış ürün satın alarak azaltabilir. Örneğin, homojen ürün gösteriş tüketimini gerçekleştirmeyi zorlaştırarak bu tür maliyetlerin yüksek olmasına yol açabilir (Demsetz, 1972: 596). Bu tür maliyetler Chamberlin-Barzel-Schmalensee analizinde ihmal edilmiştir. Oysa monopollü rekabet modelinde farklılaştırılmış ürün üretimiyle ilgili "tam sistem maliyetleri" dikkate almak gerekir.⁴ Tam sistem maliyetleri yansıtın ortalama maliyet eğrisinin belirlenmesi için Demsetz'in uyguladığı yöntem şöyledir (Demsetz, 1972: 596): Farklılaştırılmamış ürünün fiyatı P ise ve alıcılar farklılaştırılmış ürün satın almaya istekli iseler bunun nedeni, farklılaştırılmış ürün satın alarak bir takım maliyetlerden kaçmalarının mümkün olmasıdır. Söz konusu bu maliyetler talep eğrisindeki talep fiyatları ile P arasındaki farka eşittir. Her talep fiyatı ile P arasındaki fark hesaplanır ve monopollü rekabet denge analizinde kullanılan ortalama maliyet eğrisinden çıkarılırsa ortaya tam sistem maliyetleri dikkate alan maliyet eğrisi çıkar. Bu maliyet eğrisi ise monopollü rekabette uzun dönem denge noktasında minimum değerine ulaşır.

Böylece Demsetz, tam sistem maliyetler kavramını kullanarak bir kez daha monopollü rekabette uzun dönem dengesinin ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşeceğini savunmaktadır ve monopollü rekabet modelinin tam rekabet veya monopol modellerine önemli bir yenilik katmadığını bir kez daha vurgulamaktadır.

⁴ Full system cost karşılığında kullanılmıştır. Demsetz diğer iktisatçıların monopollü rekabet analizlerinde kullanılan maliyet eğrilerinde firmanın sosyal sistemden soyutlanarak ele alındığını belirtmektedir. Bu nedenle, firmanın sosyal sistem içinde ele alınmasıyla ortaya çıkan maliyetlere tam sistem maliyetler adını vermektedir.

Demsetz'in tam sistem maliyet kavramını tanımlaması monopollü rekabet modelinin talep konusundaki eksikliğine yani temeldeki bir eksikliğe dikkat çekmek açısından önemlidir. Ancak bu konuda, daha önce belirtildiği gibi, ürün farklılaştırması durumunda ürünün kalitesinin tayin edilmesiyle ilgili maliyetlerin düşeceği belirtilmektedir. Oysa bazı ürünlerin satın alma anında kalitesinin tayin edilmesi güçtür ve ürün farklılaştırması bu güçlüğü ortadan kaldırmayabilir.

IV- DEĞERLENDİRME

Monopollü rekabet modeli giriş kısmında da belirttiğimiz gibi içsel tutarlılık açısından birçok eleştiri almıştır.

Modelin üç temel varsayımı; ürün farklılaştırması, giriş serbestliği ve firma sayısının çokluğu birbiriyle bağdaşmaz niteliktedir. Ürün farklılaştırması giriş engeli yaratan bir unsur olarak kabul edilmektedir. Ürün farklılaştırmasından kaynaklanan giriş engeli; yeni girecek firmanın piyasada pay sahibi olmak için mevcut firmalardan daha düşük bir fiyat uygulamak zorunda kalması veya yeni girecek firmanın mevcut firmaların uyguladığına yakın bir fiyat uygulamak üzere mevcut firmalardan daha fazla satışı artırma maliyetlerine katlanmak zorunda olması şeklinde ortaya çıkabilir. Ayrıca, satışı artırma faaliyetleri alanında ölçek ekonomilerinin söz konusu olması halinde ölçek ekonomilerinden kaynaklanan bir giriş engeli de ortaya çıkabilir (Bain, 1968: 355-6).

Giriş serbestliğini ürün farklılaştırması ile bağdaştırmak zor görünmektedir. Ancak, giriş engelinden söz edilebilmesi için, mevcut firmaların anlaşarak hareket etmeleri ve yeni girecek firmalara giriş tepkileri konusunda mesaj iletmeleri önemlidir. Girişin engellenmesindeki başarı için ise, bu mesajın doğru iletilmesi, inandırıcılığının olması ve mesajı alanlarca doğru yorumlanması önemlidir. Monopollü rekabet modelinde firma sayısının çok olması, mevcut firmaların girişi engelleme konusunda anlaşarak hareket etmelerini zorlaştıracak bir unsurdur. Burada, Chamberlin'in monopollü rekabet modelinin simetri varsayımı gündeme gelmektedir. Simetri varsayımı kaldırılırsa rekabetin lokalize olması söz konusu olur ve bu durumun incelenmesinde oligopol modeli uygulanır. Oligopol modeli, giriş engeli ve girişi engelleyici davranışların incelenebileceği uygun zemini oluşturmaktadır.

Böylece, monopollü rekabet modelinin tutarsız varsayımlardan oluşan bir temele oturduğu görülmektedir. Böyle bir modelin uzun dönem denge sonuçları üzerinde tartışmak, modelin tutarsız varsayımlardan kaynaklanan temel sorununu gölgede bırakmak gibi bir sonuca yol açabilir. Çabaların, tutarlı varsayımlar üzerinde modelin yeniden yapılmasına yönelmesi ise daha anlamlıdır. Demsetz, monopollü rekabet modelinin tam rekabet ve monopol modellerine önemli bir yenilik katmadığını ileri sürerken de bu noktaya dikkatleri çekmektedir ve monopollü rekabet modelinin tutarsızlığını vurgulamaktadır. Monopollü rekabet modelinde uzun dönem dengesinin ortalama maliyet eğrisinin minimum noktasında gerçekleşeceğine ilişkin görüşü de esas olarak Demsetz'in monopollü rekabet modelinin önemli bir katkısı olmadığını savunmasına araç olmaktadır. Oysa, Barzel ve Schmalensee argümanlarında monopollü rekabet modelinin tutarlılık sorunu gündeme gelmemekte, modelin uzun dönem sonuçları vurgu almaktadır. Böylece görünürde Barzel - Schmalensee - Demsetz tartışması monopollü rekabet modelinin belli bir sonucuya sınırlı bir alanda gelişmektedir. Oysa Demsetz, Barzel ve Schmalensee'ye cevap verdiği makalesini monopollü rekabet

modelindeki tutarsızlıkları ön plana çıkaracak şekilde isimlendirmiş ve yazısında söz konusu tutarsızlıklara geniş yer ayırmıştır.

Herhangi bir tartışmada, konunun anlamlı bir bütünlük içinde ele alınması son derece önemli bir husustur. Monopollü rekabet modeli üzerindeki bir tartışmada da, modelin sonuçları ile sınırlı kalmak konuyu anlamlı bir bütünlük içinde ele almaktan uzaklaşmaya yol açar. Bu nedenle, incelediğimiz tartışmada monopollü rekabet modelinin varsayımları, tutarlılığı ve sonuçlarının birarada değerlendirilmesi gerekir. Demsetz'in yaklaşımı da bu doğrultudadır. Monopollü rekabet modeliyle ilgili daha sonraki çalışmaların da esas olarak modelin belli varsayımlarına açıklık getirmek veya yeni unsurlar katarak modeli çözümlmek doğrultusunda olduğu görülmektedir. Örneğin, monopollü rekabet modelinin ölçek ekonomilerine yol açan maliyetlerin varlığı halinde incelenmesi (Rosen, 1974) veya Lancaster (1966) modeli tipi malların taşıdığı özelliklere dayalı bir tüketim modeliyle elde edilecek talep eğrileri kullanılarak monopollü rekabet modelinin incelenmesi (Hart, 1985) gibi çalışmalar yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Archibald, G. C. (1961) "Chamberlin versus Chicago." *Review of Economic Studies* 29: 2-28
- Bain, J. (1968) *Industrial Organization* 2. B, New York, John Wiley and Sons Inc.
- Barzel, Y. (1970) "Excess Capacity in Monopolistic Competition." *Journal of Political Economy* 78: 1142-49.
- Chamberlin, E. H. (1948) *The Theory of Monopolistic Competition*, 5. B, Cambridge, Mass, Harvard University Press.
- Demsetz, H. (1959) "The Nature of Equilibrium in Monopolistic Competition." *Journal of Political Economy* 67: 21-30.
- _____ (1964) "The Welfare and Empirical Implications of Monopolistic Competition." *Economic Journal* 74: 621-41.
- _____ (1968) "Do Competition and Monopolistic Competition Differ?" *Journal of Political Economy* 76: 146-48.
- _____ (1972) "The Inconsistencies in Monopolistic Competition: A Reply." *Journal of Political Economy* 80: 592-97.
- Eaton, B. C. ve Lipsey, R. G. (1989) "Product Differentiation." *Handbook of Industrial Organization* Vol. I, ed. R. Schmalensee ve R. Willig, Elsevier Science Publishers içinde 721-768.
- Hart, O. (1985) "Monopolistic Competition in the Spirit of Chamberlin: Special Results." *Economic Journal* 95: 889-908.
- Krouse, C. (1990) *The Theory of Industrial Economics*, Oxford, Basil Blackwell Ltd.

- Lancaster, K. (1966) "A New Approach to Consumer Theory." *Journal of Political Economy* 74: 132-57.
- Rosen, S. (1974) "Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Pure Competition." *Journal of Political Economy* 82: 34-55.
- Schmalensee, R. (1972) "A Note on Monopolistic Competition and Excess Capacity." *Journal of Political Economy* 80: 592-597.
- Stigler, G. (1968) "Monopolistic Competition in Retrospect." *The Organization of Industry*, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin Inc. içinde. 309-321.
- Telser, L. (1968) "Monopolistic Competition: Any Impact Yet?" *Journal of Political Economy* 76: 312-315.